

Nyíri Kristóf

**A DEMOKRÁCIÁK ÖSSZEOMLÁSA
ÉS ÚJ ARISZTOKRÁCIA
SZÜKSÉGESSÉGE**

Dunabogdány, 2025

Nyíri Kristóf tanulmánya

Nyíri Kristóf (1944), PhD, Dr. h.c., a Magyar Tudományos Akadémia
rendes tagja, nyugalmazott filozófiaprofesszor

www.hunfi.hu/nyiri

<https://mta.academia.edu/KristofNyiri>

Nyíri Kristóf, A demokráciák összeomlása és új arisztokrácia szükségessége

© Nyíri Kristóf 2025

Dunabogdány 2025

A Dunakanyar -Tisza Sziget - Tahitótfaalu lakóinak ajánlva,
bízattással és szeretettel.

Nyíri Kristóf

A demokráciák összeomlása és új arisztokrácia szükségessége

TARTALOM

0. Bevezetés: Demokrácia háború idején?	2
1. Amiért demokráciák nem lehetségesek	3
1.1. A közvélemény: mítosz	8
1.2. Az oligarchia vastörvénye	14
1.3. A tömegek lázadása	17
2. Új elit szükségessége	26
2.1. Elitek az online korban	26
2.2. Mit jelentene az „új arisztokrácia”?	27

0. Bevezetés: Demokrácia háború idején?

A híres amerikai újságíró és politikai kommentátor Walter Lippmann 1938-ban könyvet kezdett írni a nyugati liberális demokráciák hanyatlásáról. Az időt Párizsban élt, közel az európai fejleményekhez amelyek a II. világháborúhoz vezettek. 1941 decemberében az akkor 52 éves Lippmann, amint arról később beszámol,

eltettem a kéziratot, mert tudtam, hogy annyi minden fog történni a világgal és velem, hogy ha valaha is visszatérek a könyvhöz, akkor újra kell kezdenem az egészet. Amikor a háború után visszatértem hozzá, az az előérzet, amely a könyvet ihlette, szörnyű mértékben megvalósult. Valami nagyon elromlott a liberális demokráciákban.¹

Jelen szerény szerző helyzete bizonyos értelemben hasonlít Lippmann 1941-es helyzetéhez. Amikor néhány évvel ezelőtt először megfogantak bennem az alábbi írás fő gondolatai, még nem volt láthatáron az orosz invázió Ukrajna ellen, nem volt feltűnő az orosz és az iráni diktatúra szoros együttműködése, elképzelhetetlen volt Oroszország katonai szövetsége Észak-Koreával, és nem látszott közeli valószínűségnek a palesztin-izraeli háború. Most, a közelmúltbeli fejlemények fényében kételkedni kezdtem abban, és ma is kételkedem, hogy van-e értelme demokráciáról filozofálni olyan időszakban, amelyet beárnyékol egy közelgő világháború veszélye. Másrészt viszont az általam elképzelt dolgozat központi témája az elitek szerepéről szóló elméletek története Platóntól és Arisztotelésztől, mondjuk José Ortega y Gasset-ig, C. Wright Mills-ig és Christopher Lasch-ig. És úgy érzem, hogy ezen elméletek áttekintése az elmúlt hónapok során nagyon is időszerűvé vált hazámban, Magyarországon, mivel az uralkodó elitnek immár ígéretesen fenyegető versenytársa támadt. Új

¹ Walter Lippmann, *Essays in the Public Philosophy*, Boston: Little, Brown and Company, 1955, 5. o. Ez az a könyv, amelyhez Lippmann több mint egy évtizeddel később visszatért.

arisztokrácia – szellemi arisztokrácia² – szükségessége mellett érvellek mind Magyarországra, mind általában a nyugati világra vonatkozóan.

1. Amiért demokráciák nem lehetségesek

A „demokráciák összeomlása” fordulat jelen tanulmány címében valamelyest félrevezető, hiszen demokráciák valójában nem léteznek és soha nem is léteztek. Két kivétel juthat eszünkbe.³ Svájc, amely közvetlen demokrácia 1891 óta;⁴ és a korai új-angliai önkormányzatok („townships” – városok a körülvevő térséggel együtt) a 18. század végéig, még meglehetősen önállósággal rendelkezve a korai 1830-as években,

² Szellemi arisztokrácia nem egészen abban az értelemben, amiként azt William Whyte tárgyalja [The Intellectual Aristocracy Revisited](#) c. tanulmányában (*Journal of Victorian Culture*, 2011). Ahogyan Whyte ott fogalmaz (23. és 26. o.): „az egyetemi és magániskolai rendszer célja az volt, hogy művelt, aktív polgárok kasztját hozza létre; a jó szándékú úriemberek társadalmát. Ez a rendszer állandósította az értelmiségi arisztokráciát. ... A család és a barátok, az iskolák, a főiskolák és a klubok együttesen egy új osztályt hoztak létre. Pontosabban egy társadalmi frakciót hoztak létre, saját közös kultúrával és közös identitással.” A magam új szellemi arisztokrácia fogalmába nem tartozik bele a „kaszt” vagy az „új osztály”. Ám magában foglalja a jól képzettség jellemzőit – ma már mind a könyvek világában, mind az online digitális világban –, de a helyi környezethez, a talajhoz melyhez tartozunk való hűséget is: vö. pl. Dewey a lokalitás jelentőségéről szóló értekezésével [The Public and Its Problems](#) c. könyvében (1927, 2. kiad. 1946, ld. itt különösen a 158 sk. o.-t), vagy Lasch utalásait Dewey-ra 1995-ös könyvében: [The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy](#) (ld. különösen a 84. o.-t), vagy éppenséggel a maga kijelentéseit e témában, ld. pl. uo., 34. sk. o: „az új elitek ... nemzetközies, nem pedig regionálisak, nemzetiek, vagy lokálisak”. Bővebben erről a tárgyról ld. a 2.2. szakaszt alább, valamint egy közel-múltbeli első összefoglaláskísérletemet: „[Towards a New Aristocracy](#)” (feltöltve 2024. máj. 15-ikén).

³ Megengedőbb-befogadóbb képet rajzol James Bryce, [Modern Democracies](#), New York: The Macmillan Company, 1921, ld. a bevezető passzusokat a 6. és 22. o.-n. Lippmann [Public Opinion](#) c. könyvében (New York: The Macmillan Company, 1922) ismételten utal Bryce-ra.

⁴ A helyes dátum valójában 1971, mivel abban az évben kaptak a nők országos szinten szavazati jogot. Köszönettel tartozom Barbara Tversky-nek, amiért felhívta figyelmemet erre a tényre.

midőn Tocqueville meglátogatta Amerikát.⁵ Az önkormányzati autonómiát Tocqueville mindvégig nagy részletességgel tárgyalja, az első fontos megfogalmazás a magyar fordítás 64. oldalán így hangzik:

Új-Angliában a' község 1650 óta teljesen 's határozottan meg van állapítva. A' községi egység körül csoportulnak össze 's ahhoz vannak erősen kapcsolva az érdekek, indulatok, kötelességek és jogok. A' község' kebelében valódi, munkás, egészen democratai 's köztársasági politicus életet uralkodni látunk.

Az 1841-es nyelvezet a mai olvasó számára nyilván értelmezési nehézséget okoz, hadd álljon akkor itt a francia eredeti: „Dans la Nouvelle-Angleterre, dès 1650, la commune est complètement et définitivement constituée. Autour de l'individualité communale viennent se grouper et s'attacher fortement des intérêts, des passions, des devoirs et des droits. Au sein de la commune on voit régner une vie politique réelle, active, toute démocratique et républicaine.”⁶

Az athéni városállam, amelyet széles körben a demokrácia szülőhazájának tekintenek, rabszolgatartó társadalom volt. És elhangzottak arra utaló érvek, hogy amit athéni demokráciának nevezünk, s amelynek egyik eleme a *szabad munkavállalás* volt, csakis rabszolgatartó társadalomként létezhetett. Ilyen érvet adott elő Eduard Meyer, viszonylag kevésbé ismert előadásában 1898-ban. Hadd idézzem itt, vagy inkább mutassam, előadásának néhány sorát:

⁵ Alexis de Tocqueville klasszikus *De la démocratie en Amérique* c. könyvének első kötete 1835-ben jelent meg, az első amerikai fordítás, *Democracy in America*, 1838-ban, a [magyar fordítás](#) is igen korán: 1841-ben (A' DEMOCRATIA AMERIKÁBAN, Tocqueville Elek párizsi királyi törvényszéki ügyvédől. A' francia eredetiből fordította Fábrián Gábor, a' Magyar Academia rendes tagja. Budan, a' Magyar Királyi Egyetemenél, 1841).

⁶ Id. kiad., 41. o. Magyarul szösz szerint: „Új-Angliában a kommunát 1650-re teljesen és véglegesen létrehozták. Az érdekek, szenvedélyek, kötelességek és jogok a kommuna egyénisége köré csoportosultak, és erősen kötődtek hozzá. A kommunában valódi, aktív, demokratikus és köztársasági politikai élet uralkodik.”

Die freie Arbeit ist so wenig ein später, durch lange Zwischenglieder vermittelter Nachfolger der Sklaverei, daß sie vielmehr in demselben Momente entsteht, in dem auch die Sklaverei als wirtschaftlich bedeutender Faktor in die Erscheinung tritt; beide sind gleich alt, beide sind nur zwei verschiedene und konkurrierende Formen, in denen dasselbe ökonomische Bedürfnis sich zu befriedigen sucht, in denen dieselbe ökonomische Umwandlung sich ausdrückt.

Azaz: a szabad munkavállalás és a rabszolgaság ugyanabban az időben keletkezett, versengő formában azonos érdekeket szolgálva.

A modern demokrácia bölcsője, Észak-Amerika, rabszolgatartó társadalomként indult. Az első települést, a Jamestown kolóniát, 1607-ben alapították; az első afrikai rabszolgákat szállító hajó 1620-ban érkezett oda. Hadd álljon itt újabb Tocqueville-idézet, ezúttal hosszabb, és most rábízva magunkat Fábrián Gábor fordítására:

Virginia fogadta keblébe az első amerikai gyarmatot. A' kivándorlók ide 1607-ben érkeztek. Európa ez időtájban még igen el volt fogúlva azon eszmétől, hogy a' népek' gazdagságát az arany- és ezüst-bányák teszik; gyászos egy eszme, melly a' magokat annak átadott európai nemzeteket jobban elszegényítette, 's Amerikában több embert elpusztított, mint a' háború és minden rossz törvények együtt. Azért is azok, kik Virginiába küldettek, aranykeresők voltak ¹⁾, pénz 's becsület nélkül való emberek, kiknek nyugtalan, háborgó szelleme megzavarta a' gyarmatot csecsemő korában 's előmeneteleit bizonytalanokká tette ²⁾. Azután jöttek a' kéz- és földművesek; jobb erkölcsű 's szelidebb faj, de melly az angolországi alsóbb osztályokon majd semmivel fölül nem volt

emelkedve ⁵⁾. Semmi nemes gondolat, semmi szellemi combinatio ez új intézetek' alapításánál vezérül nem szolgált. Alig hozatott létre a' gyarmat, már a' rabszolgaságot bele vitték ⁴⁾; ez egy olly főbenjáró körülmény volt, mellynek szörnyü befolyást kellett gyakorolni egész délnek jellemére, törvényeire és jövődjére.

← Idézett kiadás, 48. o. A főszöveg 4-es jegyzete:

A' rabszolgaság 1620-ban vitetett be egy hollandi hajó által, melly 20 szerezest szállított James folyam' partjaira.

Tekintsünk most Tocqueville munkájának egy késői amerikai kiadására, [Henry Reeve fordítására](#), első megjelenés 1899, újranyomatva a Pennsylvania State University által 2002-ben. Ez a kiadás bizonyos John T. Morgan bevezetőjével kezdődik. Tehát 1899-ben vagyunk. Morgan dicséri Tocqueville-t, amiért az felismeri „a 'lokális önkormányzatok' jellegét és értékét”, ám némileg kritikus azt illetően, ahogyan Tocqueville a feketék jövőbeni jogállását tekinti. „Azok, akik akkor néger rabszolgák voltak” – írja Morgan – „most állampolgári jogokkal vannak felruházva, beleértve a választójogot is. Ez politikai pártmozgalom eredménye, amelyet radikálisnak és forradalmi-nak szántak, de végső soron visszájára fordul, mert nem rendelkezik a közvélemény szankciójával.” És Tocqueville, folytatja Morgan, ennek az érzésnek az okát „a fajok természetes ellenszenvének íratlan törvényében találná meg. A közvéleményben találná meg, amely egy szabad kormányzatban minden törvénynek a létfontosságú ereje.”⁷ A Morgan által itt használt fordulat, „közvélemény”, eredetileg politikai kifejezés volt, nem politikaelméleti. Tocqueville tisztában volt ezzel, amint utalása a [Historical Collection of Massachusetts](#)⁸ kiadványra

⁷ Jelzett kiadás, 7. o.

⁸ Uo., 395. o. Tocqueville itt a [Historical Collection of Massachusetts](#), 4. köt. 198. o.-ra utal. A tárgy: rabszolgaság Massachusetts-ben 1630 után, és hogyan törölték

mutatja. Ő maga azonban a közvéleményt éppenséggel megtevesztően összetett, elemzésre érdemes jelenségnek tartotta. Így fogalmaz: Amerikában „a közvélemény egyre inkább nyilvánvalóan a legelső és legellenállhatatlanabb hatalommá válik”.⁹ Csupán néhány évvel később a Tocqueville-ért látványosan lelkesedő J. St. Mill a „közvélemény zsarnokságára” utal, arra, hogy „a közvélemény uralkodik a világ felett”, „midőn a csupán közönséges emberekből álló tömegek jutnak vagy jutottak már uralomra”, s az „egyetlen hatalom, mely e névre valóban érdemes, a tömegnek és azon kormányoknak hatalma, melyek a tömeg ösztöneinek és törekvéseinek közlönyei gyanánt lépnek fel”. Gondolatmenetét Mill a „középszerűség” fogalmával¹⁰ indítja: „létezik azon általános törekvés, melynek célja: az egész világon a középszerűséget emelni az emberiség fölébe, uralkodó hatalommá”. A tömeg középszerű újságírók által írt hírlapokból tájékozódik, amelyek úgy mond „az ő nevében [szólanak] a mindenkor fennforgó kérdéshez”. Néhány oldallal később Mill viszont meglepő fordulathoz jut el: „a közvélemény tulajdonképp annyit tesz, mint némely emberek véleménye az iránt, a mi másoknak előnyös vagy hátrányos” – vagyis egyáltalán nem közvélemény.¹¹ Amiképp Gabriel Tarde érvelt 1895-től kezdve: a *közvélemény* fogalma üres. És ez a nézet vált uralkodóvá azt követően, hogy 1922-ben Lippmann *Public Opinion* c. könyve kikerült a nyomdából.¹²

el azt jóval később abban az államban, valamint a „publick opinion” hogyan befolyásolta a folyamatot.

⁹ Uo., 510. o.

¹⁰ Valamiképp előlegezve Ortegát, utóbbiról részletesen ld. alább az 1.3. szakaszt.

¹¹ John Stuart Mill, *On Liberty* (1859), 64., 62. és 77. o. Első magyar nyelvű kiadásából idézek: [A SZABADSÁGRÓL](#), írta Mill Stuart János, angolból fordította és az előszót írta Kállay Béni, Pest: Ráth Mor, 1867, 108., 107., 106. és 135.o.

¹² A. Lawrence Lowell 1913-ban megjelentetett egy kötetet [Public Opinion and Popular Government](#) címmel (New York: Longmans, Green, and Co.), de a kötetnek nem volt számottevő hatása. Lippmann a [Public Opinion](#)-ban a 195., 253. és 405. o.-n utal Lowell-re.

1.1. A közvélemény: mítosz

Anélkül, hogy a tudományos világ értesült volna róla, a brit belügy-miniszter Robert Peel már 1820-ban megkérdőjelezte a “public opinion” kifejezés értelmét. Idézet Lippmann 1922-es könyvéből: “Sir Robert Peel “az ostobaság, gyengeség, előítélet, téves érzés, helyénvaló érzés, makacsság és újságcikk-bekezdések ... ama nagy vegyületét közvéleménynek nevezte.”¹³ A tudományos diszkusszió Tarde *Les lois de l'imitation* („Az utánzás törvényei”) 1895-ös kiadásával¹⁴ vette kezdetét. Könyve közepefelé Tarde citálja az általam korábban idézett Tocqueville-sorokat (ld. fentebb a 9-es jegyzetet), utána pedig egy másik Tocqueville passzusra hivatkozik: „Az egyenlőség idején az emberek a hasonlóságuk miatt egyáltalán nem bíznak egymásban; de ugyanez a hasonlóság szinte korlátlan bizalmat ad nekik a közvélemény ítélőképességében; mert nem tűnik valószínűnek számukra, hogy ha mindenkinek hasonló a világos véleménye, az igazság ne a nagyobb számú ember oldalán állna.”¹⁵ Tarde ezután megfogalmazza ellenérvét: „Ez látszólag logikus és matematikai; ha az emberek hasonló egységek, akkor az egységek legnagyobb számának kell igaznak lennie. De alapjában véve ez illúzió, amely az utánzás szerepének folytonos elfelejtésén alapul. Amikor egy eszme győzedelmeskedik a szavazófülkében, végtelenül kevésbé lennének hajlamosak meghajolni előtte, ha rádöbbenénk, hogy az általa szerzett szavazatok 999 ezreléke csak visszhang.”¹⁶

Tarde-nak két fő gondolata volt. Az egyik, hogy “amikor az ember öntudatlanul és akaratlanul visszatükrözi mások véleményét, vagy engedi, hogy mások cselekedetei befolyásolják, akkor utánozza

¹³ Lippmann, *Public Opinion*, id. kiad., 197. o. A forrás: [Peel levele](#) John Wilson Croker-hez.

¹⁴ Első kiadás 1890, [második kiadás](#) 1895, angol kiadás 1903: *The Laws of Imitation*, New York: Henry Holt and Company. A 2. francia kiadásban Tarde a „l'opinion publique” kifejezést használja a 150. és 180. o.-n.

¹⁵ Második kiadás, 241.o.

¹⁶ Uo.

azt a véleményt vagy cselekedetet”.¹⁷ A másik: az újságírásnak ellenállhatatlan hatalma van a közvélemény fölött. Ez a gondolat éppen csak megcsendült *Az utánzás törvényei*-ben, később azonban meglehetősen részletességgel került kifejtésre Tarde *L’opinion et la foule* („A vélemény és a tömeg”) c. könyvének második kiadásában (1901). Tarde rámutat, hogy míg a „foule” – a *tömeg* – nem más, mint emberek fizikai csoportosulása, a *nyilvánosság*, ellenkezőleg, így határozandó meg: olyan emberek sokasága, akik egymással csupán távolsági kommunikáció révén kapcsolódnak egymáshoz. A kommunikáció, hangsúlyozza Tarde, manapság immár nem igényel fizikai közelséget; anélkül is létrejöhet a „vélemények sodra”: pl. midőn emberek otthon üldögélve „ugyanazt az újságot olvassák”. Mivel tudatában vannak ennek, „egymás hatása alá kerülnek, s nem csupán az újságíró hatása alá, aki mindannyiok közös sugalmazója”.¹⁸ A nyilvánosság a könyvnyomtatás, a vasút és a távíró feltalálásával jött létre, a sajtó félelmetes erejével, és a „csodálatos” telefontal.¹⁹ Összefoglal-

¹⁷ Uo., XIII. o. (a „A második kiadás előszava” részből), ld. még a 167. o.-t. Tarde az utánzás gondolatát kiegészíti az *invenció*, azaz a találékonyság gondolatával: „Az invenció és az utánzás, mint tudjuk, az elemi társadalmi aktusok” (uo., 174. o.). Sőt még egy fogalmat add ezekhez, a *kezdeményezőképeség* fogalmát, melyet kitérésre aknáz ki az arisztokráciáról és demokráciáról. „A nemesség fő szerepe, megkülönböztető jegye: kezdeményező, ha nem is találékony volta. A találékonyság a legalsóbb rangú emberekből is kiindulhat, ám kiterjesztése az arisztokrácia lététől függ. ... Minden időkben és minden országban az arisztokrácia volt nyitott a külföldi újdonságok iránt, és gyorsan importálta azokat... .. Ameddig eleven-sége tart, a nemesség ezen jellemzőről ismerszik meg. Amikor azonban visszaveti magát a hagyományokba, féltékenyen ragaszkodik hozzájuk, és védelmezi azokat a változásokhoz korábban hozzászólt emberek támadásai ellen, akkor bizton mondhatjuk, hogy nagy munkája elvégeztetett ... és hanyatlása megkezdődött” (uo., 251. o.).

¹⁸ *L’opinion et la foule*, 2. sk. o.: „toutes les communications d’esprit à esprit, d’âme à âme, n’ont pas pour condition nécessaire le rapprochement des corps. De moins en moins cette condition est remplie quand se dessinent dans nos sociétés civilisées *des courants d’opinion*. ... [les gens] lisant le même journal et dispersés sur un vaste territoire ... influencé car ceux-ci pris en masse, et non pas seulement par le journaliste, inspireur commun”.

¹⁹ Uo., 7. o.: „Le public n’a pu commencer à naître qu’après le premier grand développement de l’invention de l’imprimerie, au XVIe siècle”, és azután követ-

va: a „közvélemény” illúzió, a sajtó – vagy pontosabban: vezető újságírók – által manipulált ködös véleményeleggé.²⁰

Tarde-ot megemlíti Lippmann a *Public Opinion*-ban.²¹ Ő is hangsúlyozza a kommunikációs technológiák jelentőségét. „Utazások és kereskedelem, a posta, a távíró és a rádió, vasutak, országutak, hajózás, autók, és a jövő nemzedékben repülőgépek ... rendkívüli befolyással vannak az eszmék forgalmára. Mindegyikük a legbonyolultabb módon hat az információ kínálatára és minőségére.”²² Azonban Lippmann szerint a *közvéleményt* ennél alapvetőbb tényezők teszik kérdéses fogalommá. Először is – Lippmann ezzel az érveléssel indít – a „külvilágot” valójában a „fejünkben lévő képek” közvetítésével észleljük, már elsajátított *mentális képek* közvetítésével.²³ Így a környe-

kezik a részletesebb felsorolás: “imprimerie, chemin de fer, télégraphe, la formidable puissance de la presse, ce prodigieux téléphone” (uo. 11. o.).

²⁰ Ld. uo., 21. o., lábjegyzet, Tarde az amerikai szociológus Giddings-et idézve: „La presse, dit-il, "a produit son maximum d'impression sur l'opinion publique lorsqu'elle a été le porte-voix d'une personnalité remarquable... De plus, le public ne se rend pas bien compte que, dans les bureaux des journaux, *l'homme à idées*, ignoré du monde, est connu de ses camarades et imprime son individualité sur leur cerveau et leur ouvrage”.

²¹ *Public Opinion*, 53. o.: „személyes csatornák jönnek létre ... amelyeken át Tarde utánczás-törvényei működnek”.

²² Uo., 48. o.

²³ Uo., 3. sk. és 13. o. – Könyvében Lippmann mindvégig szokatlan hangsúlyt helyez a vizualitás szerepére. Ld. pl. a 160. skk. oldalakat, ahol a *taglejtések* jelentőségére utal, arra, hogy a gondolatok „vizuális és tapintási” aspektusok híján hatás-talanok, valamint utal az *izomérzékelésre*, továbbá az újságképekre és a mozira. Ahogyan fogalmaz: „A képek mindig is a legbiztosabb útja voltak a gondolat közvetítésének, mindjárt utána pedig az olyan szavak, amelyek az emlékezetben képeket idéznek fel.” Lippmann érdeklődése a vizuális és tapintási (taktilis) dimenziók iránt valószínűleg egyik harvardi professzora, William James hatásának köszönhető. James-t, a képiséget és az izommozgásérzékelést tárgyalom *Meaning and Motoricity: Essays on Image and Time* c. könyvemben (2014) a 15. sk. és 26. o.-n; a téma tágabb áttekintését adom “[Postscript: The Victory of the Pictorial Turn](#)” c. fejezetemben (2019). – Lippmann azt is észrevételezi, hogy mentális képeink, és ezáltal a külvilágra vonatkozó észleléseink, továbbá képességünk arra, hogy verbális üzeneteket felfogjunk, igen gyakran neurotikusan torzítottak. Ebben az összefüggésben utal a *Public Opinion* 71. skk. o.-n a pszichiáter C. G. Jung

zet, amelyről úgy hisszük, hogy körülvesz bennünket, valójában „ál-környezet”.²⁴ Másodsor, az információ amellyel a nyilvánosság a világról rendelkezik: teljesen részleges, hiszen senkinek sincs – és az átlagembernek bizonyítva nincs – képessége vagy ideje arra, hogy minden releváns tényről informálódjék. Ezek a részleges információk, ahogy Lippmann nevezi, *sztereotípiák* köré szerveződnek. “Általában nem elsősorban látunk, azután definiálunk, hanem először definiálunk, és utána látunk. A külvilág nagy, virágzó, zümmögő zűrzavarából kiválasztjuk azt, amit kultúránk már meghatározott számunkra, és hajlunk arra, hogy azt észleljük, amit sztereotipikus formában kultúránk kiválasztott.”²⁵ Lippmann következtetése:

Az ortodox elmélet úgy tartja, hogy a közvélemény erkölcsi ítéletet alkot tények halmaza fölött. Az általam javasolt elmélet szerint a művelődés/oktatás mai állapotában a közvélemény elsősorban a tények moralizált és kodifikált változata. Amellett érvelek, hogy a kódjaink centrumában lévő szereotípiák mintázata nagymértékben meghatározza, miszerint a tények mely halmazát látjuk, és hogy milyen megvilágításban látjuk azokat. Ezért van az, hogy a lehető legnagyobb jóakarattal mellett is az újságok hírpoltikája hajlamos támogatni szerkesztői politikájukat...²⁶

Van-e kiút? Lippmann szkeptikus. Ahhoz, hogy a közvélemény valódi – s ezzel a demokratikus társadalom lehetséges – legyen, „a demokrácia kívánalmainak”, írja Lippmann, „egyszerűeknek, érthetőeknek, és könnyen kezelhetőeknek kell lenniök. Ha az információkat a hétköznapi tapasztalatok szállítják, a feltételeknek hasonlíta-

1904-es szó-asszociáció tanulmányaira. Targyalom ezeket „[A képtelen Jung](#)” c. 2020-as írásomban (ld. ott a 8. skk. oldalakat).

²⁴ *Public Opinion*, 15. o., és még számos más oldalon.

²⁵ Uo., 81. o. A „sztereotípiák” kifejezés a nyomdatechnikából származik, Lippmann volt az első, aki pszichológiai értelemben alkalmazta.

²⁶ Uo., 125. o.

niook kell az elszigetelt vidéki önkormányzatokéhoz. A környezetnek minden ember közvetlen és bizonyos tudására kell korlátozódnia.”²⁷

Mármost a visszatérés ama letűnt közösségekhez természetesen nem lehetséges. Lippmann két elképzeléssel kísérletezik. Az első: Bízunk a szakértőkben. Azonban mint megjegyzi: „A szakértők csupán néhány területnek szakértői.” Továbbá: „Maguk a szakértők egyáltalán nem biztosak abban, hogy közülük ki a leginkább szakértő. És a szakértő, még ha azonosítjuk is, valószínűleg nem ér rá a tanácsadásra, vagy éppenséggel nem elérhető.”²⁸ Lippmann következtetése: „A legerősebb függetlenség, amelyet gyakorolhatunk: Ha megszorozzuk az általunk jóindulattal meghallgatható tekintélyeket [vagyis a szakértőket]”, „ha egyre több szakértő fejlődését segítjük elő”.²⁹ Ez az a megoldás, amely felé 1925-ben megjelent *The Phantom Public* c. könyvében Lippmann hajlani fog.

A második elképzelés: „mint a legtöbb más területen, itt is a „művelődés” a legfőbb gyógy mód”. Ámde, írja Lippmann, „a művelődés értéke a tudás fejlődésétől függ. És tudásunk az emberi intézményekről még mindig rendkívül csekély és impresszionisztikus.”³⁰ Amikorra eljutott a *The Phantom Public* megírásához, Lippmann meggyőződésévé vált, hogy a művelődés semmiképpen nem lehet gyógy mód: „A művelődésre való szokásos hivatkozás csak csalódáshoz vezet. Hiszen a moden világ problémái gyorsabban jelennek meg és változnak, mintsem hogy azt tanárok bármely halmaza fel tudná fogni, sokkal gyorsabban, mintsem hogy azok lényegét gyermeklakossá-

²⁷ Uo., 270. o. – Lippmann 1922-es könyve kiindulópontként szolgált egy a regionálisra és lokálisra vonatkozó érdekes gondolatmenethez Dewey *The Public and Its Problems* c. munkájában (1927, ld. fentebb, jelen tanulmány 2. lábjegyzetét). Amint Dewey írja, Lippmann nézeteit taglalva: „a kis és tartós helyi közösségek polgárai ... olyannyira közeli kapcsolatban voltak lokalitásuk személyiségeivel és ügyeivel, hogy hozzáértő ítéletet tudtak mondani a javaslatba hozott intézkedések hatásáról saját gondolataikat illetően” (158. sk. o.).

²⁸ Uo., 116. és 223. o.

²⁹ Uo., 224. és 314. o.

³⁰ Uo., 408. o.

goknak át tudnák adni.”³¹ És így azután ez Lippmann végső ítélete a képviseleti demokráciák átlagpolgárainak kellemetlen helyzetéről:

Magánemberként nem tudhatja biztosan, hogy mi történik, vagy ki teszi, vagy hogy merre viszik. Környezetéről semmilyen újság nem számol be oly módon, hogy azt fel tudja fogni; semmilyen iskola nem tanította meg arra, hogy hogyan képzelje el; eszményei, gyakran, nem illenek hozzá; beszédekét hallgatva, véleményeinek hangot adva és szavazva úgy találja, hogy nem képes környezetét kormányozni. Olyan világban él, amelyet nem lát, nem ért, és képtelen irányítani. – A tapasztalat hideg világában tudja, hogy szuverenitása fikció. Elméletben uralkodik, de ténylegesen nem kormányoz.³²

A képviseleti demokráciák csalások. De hogyan lehet akkor megmenteni a nyugati társadalmakat? Lippmann-nak volt egy álma. A *Public Opinion*-ben Platónt idézi: „Amíg a városállamokban vagy a filozófusok nem veszik át a királyi hatalmat, vagy pedig a jelenlegi királyok és uralkodók nem fognak komolyan és becsületesen filozofálni, és amíg nem esik teljesen egybe a politikai hatalom és a filozófia, ... addig ... nem lehet nyugtuk a városállamoknak, sőt azt hiszem az egész emberi nemnek sem...”³³ A *Phantom Public*-ban Lippmann párhuzamos, ámbár közvetett, utalást tesz: Platón *Állama* „értekezés arról, hogy milyen legyen az uralkodó osztály megfelelő nevelése.”³⁴ És 1955-ös könyvében, a *Public Philosophy*-ban, melyre jelen tanulmányom bevezetőjében utaltam, így ír: „Sok múlik a filozófusokon. Mert ugyan nem királyok, de mondhatni ők a tanárok tanárai. ... A filozófusok szerepe ... döntő, mivel meghatározó befolyásuk van arra, hogy miben hihetünk s abban hogyan hihetünk, és hogy miben nem hihetünk. A filozófusok mondhatni az útkeresztveződések-

³¹ [The Phantom Public](#), 27. o.

³² Uo., 13. sk. o.

³³ [Public Opinion](#), 412. o. – Az idézetet Steiger Kornél magyar fordításában adom: Platón, *Állam*, Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 2014, 294. o. – A szakirodalomban Platón munkáira az ún. Stephanus-számokkal szokásos hivatkozni, jelen sorok Stephanus-száma: 473c-d.

³⁴ [The Phantom Public](#), 169. o.

nél állnak.”³⁵ Mármost ahogyan Platón fogalmaz a Πολιτεία IV. könyvében: öt államforma létezik, amelyek közül az elsőt „kétféleképpen nevezhetjük. Ha a vezetők közül egyetlen férfiú emelkedik ki, akkor királyság a neve, ha több, akkor arisztokrácia [αριστοκρατία = „a legjobbak uralma”]. ... [De ezeket] egyetlen formának tekintem. Hiszen akár több vezető van benne, akár egy, nem változtatják meg az állam törvényeinek lényegét, ha abban a nevelésben és kultúrában részesednek, amelyet leírtunk.” (445d-e).³⁶ Azaz Lippmann álma nem más volt, mint egyfajta új szellemi arisztokrácia megteremtése.

³⁵ [*Essays in the Public Philosophy*](#), 177. sk. o. A Little, Brown and Company kiadó után a kötetet 1989-ben a Transaction Publishers ismét kiadta, rövidített címmel: *The Public Philosophy*. Ezt a kiadást 1993-ban magyarul is megjelentették (Budapest: Bagolyvár kiadó), *A közjő filozófiája* tökéletesen félrevezető címen. A helyes cím magyarul: *A nyilvánosság filozófiája*.

³⁶ *Állam*, id. kiad., 254.o. – Arisztotelész valamelyest párhuzamos megfogalmazásai (*Rétorika*): “Négy államforma létezik: demokrácia, oligarchia, arisztokrácia és monarchia.... .. az arisztokrácia az ..., amelyben neveltség szerint ... osztják ki a legfőbb tisztségeket. Neveltségen a törvény által előírt neveltséget értem, az arisztokráciában ui. azok uralkodnak, akik híven betartják a törvényeket. Szükségszerű, hogy ők látsszanak a legjobbnak; innen kapta ez az államforma a nevét is. A monarchiában, ahogy erre a neve is utal, egyetlen ember az úr az összes többi fölött. Két változata van: ha bizonyos szabályozók szerint funkcionál, királyság a neve, ha korlátok nélkül: zsarnokság.” (Arisztotelész, *Rétorika*, ford. Adamik Tamás, Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 1982, 44. o., 1365b-1366a.) Amúgy emlékezzünk arra, hogy amint Felix Grayeff írta *Aristotle and His School* c. könyvében (London: Duckworth, 1974): „Ami Arisztotelészt illeti, lényeges megemlíteni ama egyszerű igazságot, amelyet szakértő tudósok századokon át, nyilvánvaló pszichológiai és szociológiai okokból, nem voltak hajlandók elfogadni: hogy nevezetesen a Corpus Aristotelicum [az arisztotelészi kéziratos hagyaték] nem egyetlen egyén, hanem a peripatetikus iskola [Arisztotelész iskolája] tanárai és diákjai nemzedékeinek munkája volt.” Idézem Grayeff-et “Collective Thinking” c. fejezetemben a [*Mobile Understanding*](#) kötetben, amelyet 2005/2006-ban szerkesztettem és adtam ki.

1.2. Az oligarchia vastörvénye

Lippmann gyakran utal Tocqueville-re, és nyilvánvalóan hatott rá Tarde. Említenünk kell Robert Michels hatását is, akinek *Political Parties*³⁷ c. könyvére Lippmann a *Public Opinion*-ben egyhelyütt, a *The Phantom Public*-ban pedig többször is utal. Lássuk ezeket az utalásokat. Az első, a *Public Opinion* 225. oldalán, éppen csak megemlíti Michels könyvét. A második, a *The Phantom Public* 19. oldalán, Robert Michels-re mint „szocialistára” utal, aki „símán állítja, hogy „a többség képtelen a folyamatos önkormányzatra””. Lippmann ehhez lábjegyzetet illeszt, mely a *Political Parties* 390. oldalára utal. Ama oldal a „Demokrácia és az oligarchia vastörvénye” fejezethez tartozik. A harmadik utalás, a 22. sk. oldalakon, Michels-et idézi, aki „végső következtetéseként” kijelenti, miszerint „a társadalmi nevelés nagy feladata, hogy felemelje a tömegek szellemi színvonalát, ezzel lehetővé téve számukra, a lehetséges határok között, az oligarchikus tendenciákkal történő szembefordulást” minden kollektív cselekvés során.”³⁸ Fentebb láttuk, hogy ez az a feladat, amelyet Lippmann a nap végén reménytelennek ítél.

De tekintsük akkor most Michels saját gondolatmenetét. A szakszervezetek és politikai pártok világát vizsgálja, és fő tézisei: „minden olyan emberi szerveződésben, amely meghatározott célok elérésére törekszik ... immanens oligarchikus tendenciák léteznek” – így az „ideális demokrácia”, legyen az közvetlen vagy közvetett, le-

³⁷ Robert Michels, *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, ford. Eden & Cedar Paul, New York: Hearst's International Library Co., 1915. Michels német születésű olasz szociológus volt. A *Political Parties* (amerikai kiadása *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie: Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens* c. könyvének, Leipzig: Verlag von Dr. Werner Klinkhardt, 1911) amerikai változata kiegészült a „Party-Life in War-Time” fejezettel, de egyébként azonos a német eredetivel (néhány bekezdés a Torinóban 1910-ben írt előszóból kihúзва).

³⁸ *Political Parties*, 407. o.

hetetlen, a manipulálatlan sokaságok óhatatlanul *tömegekké* válnak.³⁹
Mellbevágó passzus következik:

Még akkor is, ha a kommunikáció eszközeit sokkal jobbaknak képzelnénk, mint amilyenek ma, hogyan volna lehetséges egybegyűjteni ... nagy sokaságot adott helyen, meghatározott időben, és azzal a gyakorisággal, amelyet a pártélet esetlegességei megkövetelnek? Továbbá gondoljunk a fiziológiai lehetetlenségére annak, hogy akár a legerőteljesebb szónok hangja is hallatsszon tízezres tömegekben.⁴⁰

Michels végső következtetése:

Az oligarchia valami olyasmin alapszik, amit magának a SZERVEZŐDÉS PSZICHOLÓGIÁJÁNAK nevezhetünk, vagyis ama taktikai és technikai szükségszerűségeken, amelyek bármely fegyelmezett politikai összesség konszolidációjából következnek. Legtömörebb megfogalmazására redukálva, a politikai pártok fundamentális törvénye (a "politikai" kifejezést itt legátfogóbb jelentésében használva) így adható meg: "A szerveződés az, amiből születik a megválasztottak uralma a választók fölött, a meghatalmazott uralma a meghatalmazó fölött, a küldött uralma megbízói fölött. Aki szerveződést/szervezetet mond, oligarchiáról beszél."⁴¹

³⁹ Uo., 11. és 25. o. – Michels ismételten utal Tarde-ra és az olasz politikatudós Gaetano Mosca-ra. Utóbbit érintem alább a 2.2. szakaszban.

⁴⁰ Uo., 26. sk. o. A passzus végéhez Michels lábjegyzetet illeszt, melyben utal Wilhelm Roscher *Politik: Geschichtliche Naturlehre der Monarchie, Aristokratie und Demokratie* c. könyvére (Stuttgart: Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung Nachfolger, 1892). Ahogyan utóbbi ott fogalmaz: „Die Stimme selbst des mächtigsten Redners wir wohl nicht über eine Versammlung von 10000 Menschen hinausreichen” (Roscher, 351. o.). Ma ezt persze nem lehetett volna leírni, ld. alább jelen tanulmány a 2.1. szakaszát („Elitek az online korban”).

⁴¹ *Political Parties*, 401. o. Korábban könyvében Michels ezt az érvet a kevésbé negatív „arisztokrácia” szóval fogalmazza meg az „oligarchia” szó helyett: „Így a demokrácia oly módon ér véget, hogy átalakul a legjobbak általi kormányzássá, arisztokráciává. Mind anyagilag, mind erkölcsileg, a vezetők azok, akiket a leginkább hozzáértőnek és leginkább érettnek tekintenek” (uo., 89. o.). Figyeljünk fel a

Amint arra fentebb utaltam, Michels érvelése még a közvetlen demokráciák lehetőségét is kizárja. Sem Tocqueville, sem Lippmann vagy Dewey nem képviselt ennyire szigorú nézetet. És hogy egy kevésbé régi szerzőt idézzek, Lasch sem: „A demokrácia akkor működik legjobban, ha férfiak és nők mind elvégzik a maguk feladatát, barátaik és szomszédaik segítségével... Önkormányzó közösségek, nem pedig egyének a demokratikus társadalom alapegységei... E közösségek hanyatlása minden másnál erősebben kérdőjelezi meg a demokrácia jövőjét.”⁴²

1.3. A tömegek lázadása

Michels-t sehol sem említi José Ortega y Gasset, kinek híres *La rebelión de las masas* könyve (1930)⁴³ ezekkel a sorokkal kezdődik:

Az európai közéletben létezik egy jelenség, ami – javunkra vagy vesztünkre – ma minden mást háttérbe szorít. Nevezetesen az, hogy a tömeg teljes társadalmi hatalomra tör. Minthogy a tömeg természeténél fogva nem tudja irányítani a sorsát – nem is szabad, hogy irányítsa – , a társadalom kormányzására pedig még kevésbé alkalmas, úgy is fogalmazhatunk, hogy Eu-

„leginkább érett” kifejezésre. Michels érzékelte a jelenséget, hogy a politikailag sikeres vezetőkben hiányzik a belső stabilitás. Gustave Le Bon megfigyeléseit idézi annak *Psychologie des Foules* c. munkájából (Paris: Édition Félix Alcan, 1895): „A vezető kezdetben legtöbbször vezetett volt. Őt magát hipnotizálták egy gondolattal, melynek később apostola lett. ... Feláldoznak mindent, családot, személyes érdeket. Az önfenntartás ösztöne is megszűnik náluk, annyira, hogy a vértanúság az egyetlen jutalom, melyre törekcszenek. ... csodálatos gyöngeségeket árulnak el... Úgy látszik, hogy nem tudnak magukba mélyedni és nem tudják önmagukat vezetni a legegyszerűbb körülmények közt sem...” (*A tömegek lélektana*, írta Gustave Le Bon, franciából fordította Dr. Balla Antal, Budapest: Franklin-Társulat, 1913, 108. és 111. sk. o. – Michels, i.m., Le Bon szövegét franciául idézi.)

⁴² Lasch, i.m. (ld. fentebb a 2-es jegyzetet), 7. sk. o.

⁴³ A könyvet 1938-ban [kiadták magyarul](#), de a fordítás igen gyenge. Ehhez képest 2019-ben megjelent Scholz László kiváló fordítása (mely Ortega 1937-ben a francia kiadáshoz írt előszavát is tartalmazza): *A tömegek lázadása*, Budapest: Helikon Kiadó. Ezt a fordítást idézem.

rópa jelenleg a népeket, nemzeteket, kultúrákat érhető legsúlyosabb válságát éli át. ... tanácsos elkerülni, hogy kizárólag vagy elsősorban politikai értelemben használjuk a "tömegek", a "lázas" és a "társadalmi hatalom" szavakat. A közélet nemcsak politikát jelent, hanem egyszersmind – sőt mindenekelőtt – szellemi, erkölcsi, gazdasági, vallási életet is; magában foglal minden közösségi szokást, amint a divat és a szórakozás is hozzátartozik.⁴⁴

Ortega nézetei több tekintetben teljesen szembenállnak a Michels által képviseltekkel, de jegyezzük meg, hogy míg utóbbi a politikára összpontosít, Ortegát elsősorban a társadalmi és szellemi foglalkoztatja. Mindazonáltal Ortega érdeklődése kiterjed a politikára is. Mint néhány oldallal később írja:

Ma ... a tömeg cselekedeteiben nyíltan tagadja a törvényt... Tévedés úgy feltüntetni az újonnan kialakult helyzetet, mintha belefáradt volna a tömeg a politikába, és különleges személyekre bízna a politika gyakorlását. Épp ellenkezőleg. Ez korábban volt így, ez volt a liberális demokrácia. A tömeg akkor úgy vélte, hogy végül is a politikusok kisebb csoportjai – minden hibájuk és fogyatékoságuk ellenére – mégiscsak jobban értenek a közösség gondjaihoz. Most azonban azt hiszi a tömeg, hogy joga van hozzá, hogy másokkal elfogadtassa és törvénné tegye a kávéházi közhelyeit.⁴⁵

Ortega legfőbb mondanivalója könyvében mindvégig az, hogy immár a *középszerűség* uralja a világot. A tömeg az „átlagember”⁴⁶, míg „az, aki önmagától többet követel, mint másoktól”⁴⁷, elnyomott kisebbséggé lett. Ahogy Ortega fogalmaz: „a közönséges ember ... a közönségességhez való jogot, a közönségesség jogát hirdeti és érvé-

⁴⁴ Jelzett kiadás, 49. sk. o.

⁴⁵ Uo., 57. o.

⁴⁶ Uo., 52. o.

⁴⁷ Uo., 54. o.

nyesíti”.⁴⁸ A politikusok nem kivételek, középszerűek és közönségesek. „Nem kétséges”, írja Ortega,

hogy az emberiséget a következőképpen lehet a legradikálisabban két részre osztani: az egyik csoportba tartoznak azok az emberek, akik sokat követelnek maguktól, és szüntelenül nehéz feladatokat és kötelességeket vállalnak, a másikba pedig azok, akik semmilyen különleges követelményt nem támasztanak magukkal szemben, akik úgy élnek, hogy folytonosan azok akarnak maradni, akik, nem igyekeznek tökéletesíteni önmagukat...⁴⁹

A tudósok sem kivételek. Miközben „a polgárságon belül” ők tekinthetők „a mai arisztokráciának”⁵⁰, fel kell ismernünk, hogy „a mai tudós a tömegember prototípusa”, mivel “civilizációnk gyökere, a tudomány automatikusan tömegemberré formálja; tehát primitívvé, modern barbárrá teszi”.⁵¹ A tudomány haladása, írja Ortega, szakosodást követel, és így

a tudós nemzedékről nemzedékre egyre szűkebb szellemi térbe kényszerült visszavonulni. ... a tudósok minden nemzedéke egyre lazább kapcsolatba került a tudomány többi részével, a világegyetem átfogó értelmezésével, pedig kizárólag ez méltó az európai tudomány, kultúra és civilizáció nevére. ... olyan tudóstípus tűnik fel, amilyenre még nem volt példa a történelemben. Ez az ember csak egy adott tudományt ismer mindabból, amit egy értelmes személynek tudnia kell, és még abból a tudományból is csak azt a kis területet ismeri jól, amellyel kutatóként foglalkozik. Sőt odáig megy, hogy erénynek tekinti, hogy semmiről sem tud semmit, ami kívül esik az általa művelt, szűk szakterületen, és *dilettantizmusnak* nevezi az átfogó tudás iránti igényt. ... a kísérleti tudomány fejlődése jórészt bámulatosan középszerű, és még középszerűnek sem mondható emberek munkájának köszönhető. Vagyis a mai civilizáció gyökere

⁴⁸ Uo., 116. o.

⁴⁹ Uo., 54. sk. o.

⁵⁰ Uo., 161. o.

⁵¹ Uo., 162. o.

és jelképe, a modern tudomány befogadja a szellemiekben közepszerű embert, s lehetővé teszi számára, hogy ott sikerrel dolgozzék.⁵²

A tudomány számára ma, hangsúlyozza Ortega, „elengedhetetlen az integrálásra való törekvés”.⁵³ Az integráló erő pedig csakis a *filozófia* lehet. A filozófiának „nincs szüksége a tömeg támogatására”,⁵⁴ és így az átlagtudós támogatására sem. Ortega említi Einsteint, aki „csak úgy juthatott el ragyogó szintéziséhez, hogy előtte elmélyedt Kant és Mach eszméiben”.⁵⁵ Így vált Einstein a tudomány arisztokratájává. A tudománynak szüksége van a maga arisztokratáira, mint ahogyan a társadalomnak is szüksége van arisztokratákra. „[T]örténelemszemléletem”, írja Ortega, „radikálisan arisztokratikus. ... az emberi társadalom lényegénél fogva – akarja, nem akarja – mindig is arisztokratikus, olyannyira, hogy csak olyan mértékben társadalom, amennyire arisztokratikus, s úgy veszíti el társadalomjellegét, amilyen mértékben megszűnik arisztokratikus lenni.”⁵⁶ Ortega megveti a „közepszerűeket”, amiért hiányzik belőlük a „tartós emlékezet és ’történelmi tudat’”. Az átlagember „semmibe vesz minden múltat”, “[n]em tud eligazodni a múltban”.⁵⁷

Hadd fejezzem be jelen alfejezetet két megjegyzéssel. Az első, hogy szemben az elterjedt vélekedéssel, Ortega 1930-as könyve semmilyen módon nem állt Heidegger befolyása alatt. Neil McInnes a maga igencsak elfogult [“Ortega and the Myth of the Mass”](#) c. tanul-

⁵² Uo., 162. skk. o. – Hangsúlyos utalását az „európai civilizációra” Ortega ama tehát már 1930-ban (!) hirdetett nézetének összefüggésében kell látnunk, hogy „egy nap majd létrejöhessen az Európai Egyesült Államok” (uo., 199. o.). Könyvében valamivel később így fogalmaz: „Az *európaiakra* most köszöntött rá az a korszak, amelyben Európából nemzeti eszmény lehet. ... Csak az élénkíti meg ismét Európa szívverését, ha eltökéljük, hogy a földrész népeiből egyetlen nagy nemzetet hozunk létre” (uo. 246. és 252. o.). Lentebb a 2.2. szakaszban visszatérek ehhez a témához..

⁵³ Uo., 167. o.

⁵⁴ Uo., 134. o.

⁵⁵ Uo., 167. o.

⁵⁶ Uo., 60. o.

⁵⁷ Uo., 142., 87. és 90. o.

mányában ezt a vélekedést erősítette, midőn azt írta, hogy a *Lázadás* „számos gondolata a levegőben volt. Amit Heidegger a *Lét és időben* (1927) inautentikus létnek, az 'akárki' (*das Man*) világának nevezett, úgy hangzott, mint Ortega tömegemere”.⁵⁸ McInnes láthatólag nincsen tisztában azzal a ténnyel, hogy a tömegember fogalma már 1921-ben megjelent Ortega munkásságában, *España Invertebrada* c. könyvében, ld. az „una masa vulgar y una minoría sobresaliente”⁵⁹ beszédes fordulatot – azaz: „a közönséges tömeg és a kiváló kisebbség” – vagy később 1923-ban, *El tema de nuestro tiempo* c. írásában, ld. itt pl. az ilyen a sorokat: „los individuos superiores y la muchedumbre vulgar” és „la distancia permanente entre los individuos selectos y los vulgares”⁶⁰, vagy éppenséggel *A művészet elembertelesenítése*⁶¹ számos helyét, de ld. különösen ezt a mondatot: „A tömegek, akik megszokták, hogy mindenben uralkodnak, úgy érzik, hogy az új művészet, amely a kiváltságok, az idegek nemessége, az ösztönös arisztokrácia művészete, sérti őket 'emberi jogaikban’.”⁶² Viszont Ortega-ra természetesen hatottak Nietzsche rendkívüli gondolatai, őt mind az *España Invertebrada*, mind a *Lázadás* említi; és hatott rá Max Scheler is,⁶³ miközben utóbbit úgyszintén erősen befolyásolta Nietzsche (akit ugyanakkor kritizált is). Jellemző 1912 és 1915 kö-

⁵⁸ *The National Interest*, 1996-os nyári szám, 82. o. McInnes a *Lét és idő* 27. paragrafusát idézi: „A nyilvános közlekedési eszközök használatakor, a hírközlés (újság) alkalmazásakor minden egyes más olyan, mint a másik. Ez az egymással-lét teljesen feloldja a saját jelenvalótlétét 'a mások' létmódjában, és pedig úgy, hogy a mások a maguk megkülönböztethetőségében és körvonalazottságában egyre inkább eltűnnek. Ebben a fel-nem-tűnésben és megállapíthatatlanságban fejt ki az akárki a maga tulajdonképpeni diktatúráját.” (Heideggert itt Vajda Mihály fordítása alapján idézem, ld. *Lét és idő*, Budapest: Gondolat, 1989, 259. o.)

⁵⁹ *España Invertebrada*, Madrid: Calpe, 1921, 131. o.

⁶⁰ *El tema de nuestro tiempo*, Madrid: Calpe, 1923, 19. és 21. o.

⁶¹ *La deshumanización del arte* (1925), Madrid: Austral, Grupo Planeta, 2016.

⁶² „Habituada a predominar en todo, la masa se siente ofendida en sus 'derechos del hombre' por el arte nuevo, que es un arte de privilegio, de nobleza de nervios, de aristocracia instintiva.” Id. kiad., 54. sk. o.

⁶³ Ld. Harold Raley informatív írását: „[Reflections on Ortega y Gasset's ¿Qué es filosofía?](#)”, *Revue internationale de philosophie*, 2015. De jegyezzük meg, hogy a *Lázadás* Scheler-t nem említi.

zött írt „Das Ressentiment im Aufbau der Moralen”⁶⁴ c. esszéjének egyik megfogalmazása: „a ’közönséges’ attitűd, amelyet óhatatlanul kísér a kisebbségség nyomasztó érzése”, valami “fájdalmas feszültség”, mely „enyhülést követel”.

Ezt az enyhülést a *ressentiment* – harag, irigység, gyűlölködés – különös *értékvesztésében* találja meg. A "közönséges" által keresett magasabbértékűség-tudatot vagy egyenértékűség-tudatot, amely a feszültséget oldja, itt az összehasonlítás tárgya értékes tulajdonságainak illuzórikus *lebecsülése* vagy az iránta tanúsított különös "vakság" adja meg... .. a harag, irigység, gyűlölködés, mely a pusztaság számára elérhetetlen által keletkezik...⁶⁵

Egy másik szerző, aki Ortega-ra igen valószínűleg hatással volt: José Enrique Rodó uruguayi irodalomkritikus. 1900-ban megjelent könyve, az *Ariel*, a spanyol nyelvű világban annak idején széles körben ismert és ünnepezt volt.⁶⁶ Hadd idézzem a könyv néhány döntő sorát.⁶⁷

Rodó fő érvelése a *napi újságra* történő utalással indít s annak hatásaival a *névtelen tömegre*, néhány oldallal később ehhez a kijelentéshez jutva el: az emberiséget valószínűleg a *modern demokrácia* tette *középszerűvé*. A demokrácia veszélye a meghajlás „a csöcselék

⁶⁴ Ld. Scheler *Vom Umsturz der Werte* c. kötetét, Leipzig: Verlag Der Neue Geist, 1919.

⁶⁵ „Sie findet sie in der spezifischen *Werttäuſchung* des Ressentiment. Das vom "Gemeinen" gesuchte Bewußtsein der Mehrwertigkeit oder Gleichwertigkeit, das die Spannung löst, wird hier erreicht durch illusionäre *Herunterdrückung* der wertvollen Eigenschaften des Vergleichsobjekts oder durch eine spezifische "Blindheit" für sie... .. Ressentiment gegen das für die bloße Herde Unerreichbare entstanden...” (*Vom Umsturz der Werte*, 70. sk. o. és 200. o.).

⁶⁶ Ld. Rodolfo Gutiérrez Simón, „Lippmann–Ortega: On the Role of Elites in a Democracy”, *International Journal of Media & Cultural Politics*, 18. évfolyam, 2-3. sz. (2022), 162. o.

⁶⁷ Az 1922-ben megjelent *amerikai fordítás* alapján (Boston: Houghton Mifflin Co.).

szeszélyei”⁶⁸ előtt, és „bármely felsőbbség eszméjének kioltása”. Még néhány oldallal később: „a jelenkor magaskultúrájának védekeznie kell a tömegek – legyenek azok akár békések és műveltek – lágy és fokozatos mállasztó munkája ellen; a közönségesek senkit el nem engedő sokasága ellen”. A közönségesség, a „vulgaritás” mostani tendenciájáért, folytatja Rodó, „joggal okolható a tizenkilencedik század demokráciája”. Itt említésre kerül „a döbbenetes Nietzsche”. Rodó egyik központi gondolata: a *tudomány* működése mutatja, hogy egyfelől a demokrácia és másfelől „az erkölcs és a kultúra arisztokráciája”, azaz a kiválasztottak kisebbsége, hogyan egyeztethető össze.⁶⁹

Noha McInnes tanulmánya,⁷⁰ amint ezt néhány bekezdéssel korábban említettem, elfogult – sőt ellenséges – volt Ortega-val szemben, az a megállapítása, hogy a *Lázadás* gondolatai „a levegőben voltak”, mint látjuk helytálló. Vessünk egy pillantást Wyndham Lewis *The Art of Being Ruled* c. 1926-os könyvére is. Lewis témája az egalitarianizmus és a „csöcselék”, ám egy ponton, feltűnő módon – és itt ő is éppenséggel előlegezi Ortega-t – úgy érvel, hogy az oly nagyrabecsült *tudósok* többnyire úgyszintén a pusztá tömeghez tartoznak. Az „egalitáriánus felfogás”, írja Lewis,

logikai következményeit tekintve ... bűnözés. Az állati változékonyságot és káoszt leküzdő viszonylag irigylésreméltó helyzetünkért teljes mértékben függünk csupán néhány embertől. ... A tudomány anonimitása üvöltő, habzósájú csöcseléket takar. Miért feltételezzük a tudomány átlagemberéről – nagyon átlagos intelligenciájú emberről, aki valamilyen véletlen folytán fizikusnak vagy vegyésznek tanult ..., hogy amikor esélye van rá, nem úgy viselkedik, mint a csöcselék átlaga...⁷¹

⁶⁸ A spanyol eredetiben: “los caprichos de la multitud”.

⁶⁹ *Ariel*, 33., 43., 61., 64., 69., 73., 76., 77. és 85. o. – Ahogyan Simón hangsúlyozza: “Rodó számára a tudomány működése az egyik legjobb példa az elitizmus problémátlan elismerésére. Még a legkeményebben dolgozó és legkompetensebb tudósokban ... sem ébreszt neheztelést a kiemelkedő egyéniségek időnkénti megjelenése. (I.m., 162. o.).

⁷⁰ Ld. fentebb, 58-as jegyzet.

⁷¹ *The Art of Being Ruled*, p. 231.

Az egalitáriánus mozgalmak közül Lewis különösen a *feminizmsra összpontosít*. A feminizmus kezdetben, írja,

egyszerű besorozás volt, forradalmi egalitáriánus zászló alatt, nők hadseregébe, támadás az otthon és a család ellen, azok szétrombolása érdekében. ... Hogy a "szexháború" a végén (bármilyen volt is az elején) nem egalitáriánus mozgalom, az bizonyos. Immár nem lázadás egalitáriánus jelszóval, hanem "háború" a hatalomért, nem pedig "egyenlő jogokért".⁷²

Hadd tegyek itt egy záró utalást: F. R. Leavis 1930-as *Mass Civilization and Minority Culture* c. kiáltványára. „Bármely korszakban”, írja Leavis,

gyakran nagyon kis kisebbségen múlik a művészet és irodalom megkülönböztető értékelése ... Ama kisebbség képezi a faj (vagy annak valamely ága) tudatosságát bármely adott időben. ... ők alkotják a fogékonyságot mind az elméletek, mind a művészet, tudomány és filozófia iránt ... Ezen a kisebbségen múlik képességünk arra, hogy kiaknázzuk a múlt legkiválóbb emberi tapasztalatait; ők tartják életben a hagyomány legszubtilisabb és legelpusztíthatóbb részét.⁷³

Néhány oldallal ezelőtt azt ígértem, hogy az olvasót két a jelen alfejezetet befejező megjegyzéssel terhelem. Elérkeztem az első végére. A második megjegyzés rövidebb lesz, ám fontosabb. A mostani szorosabb témánkra vonatkozó általam ismert legjobb írás Geoffrey Clive 1974-es esszéje: „*Revolt of the Masses by José Ortega y Gasset*”.⁷⁴ Ebből idézek. „Annak ellenére, hogy a *Tömegek lázadása* inspirációját az a közvetlen tudás adta, amellyel Ortega a hagyományos európai kultúráról rendelkezett”, írja Clive,

⁷² *Ibid.*, pp. 193 and 199.

⁷³ *Mass Civilization and Minority Culture*, pp. 12 f.

⁷⁴ *Daedalus*, 1974-es téli szám, 103. évfolyam, 1. sz., 75–82. o.

szempontjainak újraértékelése az amerikai valóság látászögéből kiugróan helyénvaló az 1973-as évben. Számomra e valóság tapasztalatának közvetlenül észlelt aspektusa, amely megfelelő felismeréseket kínál a tömegmentalitást illetően: az univerzális főiskolai oktatás nagy kísérlete, amely felgyorsult a II. világháború óta. ... mennyiségileg nem fér kétség ahhoz, hogy a művelődési lehetőségek kiterjesztése egyre több és több emberre jótékonynak és humánusnak bizonyul. ... Minőségileg viszont ezen művelődési növekedés számos oldala elbátortalanító. ... Ami a hallgatókat igazán érdekli, ... az a kredit... Összességükben Ortega *tömegemberének* paradigmatis esete alkotják... Sajnos a tanári karban kifejlődött egyfajta szenvedélye a fiatalokkal való azonosulásnak... Utánozva ostobaságát azoknak, akikre szívesen utalnak társ munkásukként, a tanári kar számos tagja ma ... hajlandó feláldozni a tudományosság és oktatás minden szabványát a lehető legszélesebb népszerűség kedvéért. Az osztályzást elavultnak, az előadásokat gyakorlatiasságot nélkülözőnek, a hagyományos problémákat eleve halottnak, a teljesítmény kiválóságát pedig irrelevánsnak látják ama szegények szempontjából, akik egyenlőségükért küzdenek.⁷⁵

Hadd hangsúlyozzam, hogy amit Clive 1973-ban írt, az ma idősebb, mint abban az évben volt, vagy éppenséggel 1930-ban; és hogy ami igaz volt Amerikára 1973-ban, az ma igaz Nyugat-Európára, sőt egyre inkább Magyarországra is.

⁷⁵ [Revolt of the Masses by José Ortega y Gasset](#), 80. sk. o. – 2023-ban írt „[Back to the Past: Notes towards a Conservative Revolution](#)” c. tanulmányomban idéztem Roger Kimball esszéjét: „From Farce to Tragedy”, *Partisan Review*, 60. évfolyam, 40. sz. (1993), 565. o.: „Bárki, aki vette magának a fáradságot annak megfigyelésére, hogy mi történt a felsőoktatásban, tudja, hogy az elmúlt néhány évben a politikai korrektség balra hajló önelégültségből ortodox dogmává vált, amelyet Amerika kulturális elitje széles körben elfogad és kikényszerít.”

2. Új elit szükségessége

2.1. Elitiek az online korban

Aligha szorul bizonyításra, hogy a ma elitjei immár semmilyen politikai vagy kognitív értelemben nem tiszteletreméltóak. Egyfelől mélységesen műveletlenek ami a klasszikus tudást illeti, másfelől erősítik a digitális világ negatív trendjeit. Még a legjobb politikus vagy tudós (nem is beszélve a közepszerűről) sem habozik fölhasználni a közösségi média legszennyesebb dimenzióit, miközben erkölcsi és mentális romlottságukat mostanára a mesterséges intelligencia a végsőkéig fokozza. Már sok évtizeddel ezelőtt, 1956-os *The Power Elite* c. könyvében C. Wright Mills, korántsem megfélemezve Ortega-ról, így írhatott: „A másodrangú szellem parancsol... A magasabb körök emberei nem példamutató emberek; magas állásuk nem morális erény következménye; mesés sikerük nem kötődik valóban érdemleges képességekhez”, és „nem állnak kapcsolatban a tudás világával”.⁷⁶ – A ma elitjei minden területen – politika, üzlet, kultúra – teljesen felelőtlenül hozzájárulnak a klímakatasztrófához. Nem kötődnek a régióhoz, amelyhez tartozhatnának. Mint Lasch fogalmazta 1995-ben:

Aki manapság az üzleti életben vagy bármely foglalkozási ágban előre akar jutni, annak kövenie kell a lehetőségek szírhangját, bármerre vezessen is az. Aki otthon marad, elveszíti a fölfelé ívelő mobilitás esélyét. ... [Az új elitiek] az otthon gondolatát betolakodó rokonokhoz és szomszédokhoz fűzik, kistíltű pletykához, és maradi konvenciókhoz. ... Az új elitiek csak a tranzit erejéig vannak otthon, útban valamely magas színvonalú konferencia, új franchise nagyszabású megnyitója, nemzetközi filmfesztivál, vagy felfedezetlen üdülőhely felé. Lényegében turista világnézetük van – nem olyan perspektíva, amely a demokrácia iránti szenvedélyes elkötelezettséggel kecsegtet.⁷⁷

⁷⁶ Jelzett hely, 360. sk. o. – Amúgy a magam közelmúltbeli tapasztalatai idehaza azt mutatják, hogy a politikai és a tudományos elit szorosabb kapcsolatának végzetes következményei lehetnek a független kutatás kilátásaira nézve.

⁷⁷ Lasch, i.m. (ld fentebb a 2-es jegyzetet), 5. sk. o.

2.2. Mit jelentene az „új arisztokrácia”?

Emlékezzünk arra (ld. fentebb, 14. o.), hogy mit jelentett a régi görög *αριστοκρατία* kifejezés: „a legjobbak uralma”. A késői római birodalmat tárgyalva, G. B. Niebuhr *Römische Geschichte*⁷⁸ c. munkájában a szenátus “kivételes arisztokratikus bölcsessége”⁷⁹ fordulatot használhatta. Gaetano Mosca *Elementi di scienza politica* c. könyvében (első változat 1896, bővített és átírt változat 1923) azt a „kis erkölcsi és szellemi arisztokráciát” említi, „amely megakadályozza, hogy az emberiség az önzés és az anyagi vágyak mocsarába rothadjon”⁸⁰. Rodó 1900-ban a „az erkölcs és a kultúra arisztokráciája” kifejezést alkalmazta (ld. fentebb 23. o.). Michels 1911/1915-ben nagy-

⁷⁸ Berlin: G. Neimer, 1827.

⁷⁹ A német eredeti megfogalmazása, a „Die Auswanderung der Gemeinde, und das Volkstribunat” fejezetben: „die Häupter des Senats [entschieden sich] mit ausnehmender aristokratischer Weisheit” (ld. 638. o).

⁸⁰ Torino: Fratelli Bocca, 1923, 504. o. A teljes bekezdés is idézésre érdemes: „Minden nemzedékben van bizonyos számú nagylelkű személyiség, aki tudja, hogyan kell szeretni mindazt, ami nemes és szép, vagy ami annak látszik, és tevékenységének jó részét annak szenteli, hogy felemelje vagy megmentse a dekadenciától azt a társadalmat, amelyben él. Ők alkotják azt a kis erkölcsi és szellemi arisztokráciát, amely megakadályozza, hogy az emberiség az önzés és az anyagi vágyak mocsarába rothadjon, és főként ennek az arisztokráciának köszönhetjük, hogy számos nemzet kiemelkedett a barbárságból, és soha nem esett vissza teljesen. Az ehhez az arisztokráciához tartozók ritkán jutnak el a politikai hierarchia legelőkelőbb pozícióiba, de talán ők végzik a leghatékonyabb munkát, mert kortársaik mentalitásának formálásával és érzelmeinek irányításával sikerül ráerőltetniük saját programjukat az államok vezetőire.” Az eredeti olasz megfogalmazás: „In ogni generazione vi è un certo numero di caratteri, generosi che fanno amare tutto ciò che è, od appare, nobile e bello e consacrano una buona parte della loro attività ad elevare od a salvare dalla decadenza la società nella quale vivono. Costituiscono essi quella piccola aristocrazia morale ed intellettuale che impedisce all’umanità di imputridire nel fango degli egoismi e degli appetiti materiali, ed a questa aristocrazia principalmente si deve se molte nazioni sono uscite dalla barbarie e non vi sono mai del tutto ricadute. Raramente coloro che di quest’aristocrazia fanno parte arrivano ai posti più eminenti della gerarchia politica, ma essi fanno opera forse più efficace, perchè, plasmando la mentalità ed orientando i sentimenti dei loro contemporanei, riescono per questa via ad imporre il proprio programma ai reggitori degli Stati.”

vonalúan úgy fogalmazott, miszerint „a demokrácia oly módon ér véget, hogy átalakul a legjobbak általi kormányzássá, arisztokráciává” (ld. fentebb a 41-es jegyzetet). 1911 táján és a következő években Max Scheler *Vorbilder und Führer* c. kiemelkedően fontos tanulmányán dolgozott, amelyben különbséget tett a „példamutató személyiségek” és a „vezérek” között, hangsúlyozva a személyes „példaképek” jelentőségét. A példaképnek, írja itt Scheler, “nem kell tudnia és akarnia, hogy példakép legyen... Ehhez képest a vezér éppenséggel *akarja*, hogy vezér legyen, és mint vezér *tudja* is magáról, hogy az.”⁸¹ Jelenlegi témánk keretébe lefordítva Scheler formuláját úgy fogom fel, miszerint az új arisztokratának arra kell törekednie, hogy példamutató személyiség legyen, ám nem kell vezérséget akarnia.⁸² Dewey a [The Public and Its Problems](#)-ben (1926/27) a „dinasztikus és oligarchikus arisztokráciák” és a jövő „szellemi arisztokrácia” szembeállítását élt.⁸³ És idézzük itt újra Ortega kijelentését (1930): „az emberi társadalom lényegénél fogva – akarja, nem akarja – mindig is arisztokratikus, olyannyira, hogy csak olyan mértékben társadalom, amennyire arisztokratikus, s úgy veszíti el társadalomjellegét, amilyen mértékben megszűnik arisztokratikus lenni” (ld. fentebb, 56-os jegyzet).

⁸¹ A német eredeti megfogalmazás, kissé bővebben: “Eine Person, die jemandes Vorbild ist, braucht nicht zu wissen und zu wollen, daß sie Vorbild ist, – auch wenn es derjenige weiß, der sie zum Vorbild hat. Dagegen muß der Führer *wissen*, daß er Führer ist; und er muß führen *wollen*.” (Max Scheler, *Schriften aus dem Nachlaß*, 1. kötet: *Zur Ethik und Erkenntnislehre*, Bern: Francke Verlag, 1957, 259. o.)

⁸² Scheler aláhúzza, hogy a példamutató személyiség se a jövőre ne összpontosítson túlzottan, se pedig ne a múltban lakozzon; semmiképpen ne legyen egyoldalú tradicionalista (ld. *Zur Ethik und Erkenntnislehre*, 270. o.). Utaltam Scheler nézeteire a tradicionalizmus dilemmáiról a hagyomány problematikáját elemző, általam szerkesztett kötethez írt “[Notes towards a Theory of Traditions](#)” c. bevezető fejezetemben (Vienna: IFK, 1995, 8. o.).

⁸³ [The Public and Its Problems](#), 203. sk.o.

1949-ben az amerikai költő és politikai gondolkodó Peter Viereck alapvetően fontos könyvet jelentetett meg: *Conservatism Revisited*.⁸⁴ Döntő üzenete: „A demokrácia, noha csak lassan elérhető és sohasem forradalmi ugrásokkal, akkor a legjobb kormányzat a földön, ha megkísérli minden polgárát arisztokratává tenni.”⁸⁵ Másik jelentős megfogalmazása: „Ami ma becses, az nem az egyre anakronisztikusabb és funkciótlanabb arisztokrata osztály, hanem az arisztokratikus szellem. És ez a szellem – kötelességtudó közszolgálat, ragaszkodás a minőséghez és színvonalhoz, a *noblesse oblige* tisztessége és belső etikai fegyelme – nyitva áll mindenki előtt, függetlenül attól, hogy mely osztályhoz tartozik.”⁸⁶ Viereck-re nyilvánvalóan hatott Ortega, akit idéz is. Amit kortársaira pillantva Viereck lát: „boldogtalan és komikus élvhajhászok morálisan írástudatlan kultúrája”.⁸⁷ Nézetei párhuzamban állnak Ortega nézeteivel az egyesített Európa szükségességét illetően is. Visszatekint a 19. század Habsburg monarchiájára és az osztrák államférfi Klemens von Metternich-re. „Több mint egy évszázaddal az ENSZ megalapítása előtt”, írja, „Metternich számára e kontinenst nem egymással ütköző

⁸⁴ *Conservatism Revisited*, ártírt és bővített kiadás, New York: The Free Press – London: Collier-Macmillan Limited, 1962.

⁸⁵ Jelzett hely, 34. sk. o.

⁸⁶ Uo., 38. o. – Viereck álláspontja arról, hogy a felnövő gyermekekbe hogyan lehet belecsöpögtetni a belső etikai fegyelmet (mely állásponttal jelen szerző igen csak egyetért): „A progresszív nevelés támogatóinak minden ékesszólása dacára, a nevelés funkciója konzervatív: nem a gyermeki 'dicsőséges önkifejezés' istenítése, hanem ösztöneinek és viselkedésének korlátozása megtörhetetlen etikai szokásokkal” (uo., 35. o.). Wittgenstein egyik 1948-ban írt megjegyzése rémlik föl bennem: „Azt hiszem, az emberek nevelése ma arra irányul, hogy szenvedőképességüket csökkentse. Az iskola ma akkor számít jónak, 'if the children have a good time' [ha a gyerekek jól érzik magukat]. És korábban *nem* ez volt a mérce. És a szülők azt szeretnék, hogy a gyerekek olyanokká legyenek, mint amilyenek ők maguk (only more so) [csak még olyanabbak], és mégis hozzájárulnak ahhoz a neveléshez, amely *egészen* más, mint az övéké volt. – A szenvedőképességre már senki sem ad, hiszen szenvedések ne legyenek, tulajdonképpen kimentek a divatból.” (Wittgenstein megjegyzésének kontextusára vonatkozóan ld. „[Back to the Roots – Conservatism Revindicated](#)” c. 2020-as esszém.)

⁸⁷ Viereck, i.m. 49. o.

külön fajok és nemzetek alkották, hanem egyetlen oszthatatlan nemzet, 'az Európai Köztársaság.'”⁸⁸

Jelen tanulmányban korábban idéztem Walter Lippmann *Essays in the Public Philosophy* c. könyvéből: „Sok múlik a filozófusokon”, írta, „mert ugyan nem királyok, de mondhatni ők a tanárok tanárai”. Ama érvelés folyamán, melynek ez a kijelentés a végkövetkeztetése, Lippmann „a fény és útmutatás” embereire⁸⁹ utal, akik, mint fogalmaz, „arisztokratikus kódot” képviselnek, s ez „nem függ előjogoktól és születéstől”⁹⁰. – Úgy hiszem, hogy mostani utalásaim sorából – Niebuhr, Mosca, Rodó, Michels, Scheler, Dewey, Ortega, Viereck és Lippmann – nagyrészt összeáll a kép, melyet az új arisztokráciáról igyekszem megrajzolni. Hadd tegyem teljessé a képet, és hadd térjek vissza Dewey-hoz és indító 2-es lábjegyzetemhez. Dewey gondolataihoz a lokalitás fontosságáról⁹¹ csatlakozzon itt utalás az osztrák-magyar arisztokrata liberális-konzervatív regényíró/gondolkodó/politikus Eötvös József *A XIX. század uralkodó eszméinek hatása az álladalomra* c., 1851-ben publikált művének másfél sorára: „a haza fogalma az emberek tetemes részére nézve azon ponthoz van kötve mely nekik lakul szolgál”⁹². Eötvös a lokalizmus képviselője volt.

Immár abban a helyzetben vagyunk, hogy összegzés születessen.⁹³ Lippmann ismételen utal a „filozófusok”-ra, akiken gondolkom *példamutató művelt értelmiségieket* kell értenünk. Értelmiségieket, akik – a 21. században élünk – szakemberek midőn az online világban tájékozódnak, de klasszikus tudással is rendelkeznek, szo-

⁸⁸ Uo., 58. o. Az osztrák-magyar konzervatizmus részletes történetét illetően ld. *Am Rande Europas* c. kötetemet (1988).

⁸⁹ Lippmann, i.m., 135. o.

⁹⁰ Uo., 140. o.

⁹¹ Ld. továbbá fentebb a 27-es jegyzetet.

⁹² *A XIX. század uralkodó eszméinek hatása az álladalomra*, 123. o. – Jegyezzük meg, hogy Eötvös ezt a munkát valójában németül írta. A kor magyar nacionalista szelleme készítette arra, hogy a német kiadást tüntesse fel fordításként.

⁹³ Az itt következő bekezdéseket, némi betoldásokkal, „*Towards a New Aristocracy*” tanulmányomból veszem át.

kásszerűen olvasnak nyomtatott könyveket,⁹⁴ vagy mondjuk képesek szövegek tervezésekor ceruza és papír használatára. Az új szellemi arisztokratáknak példamutatóaknak kell lenniök abban az értelemben is, hogy nem járulnak hozzá belátható jövőnk – sőt éppenséggel katasztrofális jelenünk – legnagyobb problémájához: a klímaváltozás-hoz. Ne utazzanak, fölöslegesen, távoli konferenciákra, újra meg újra előadva ugyanannak a közönségnek ugyanazt az előadást, amelynek publikált változatát egyébiránt soha senki nem olvassa el. Gondozzák honos lokalitásukat,⁹⁵ ápolják kertjüket a szó minden vonatkozásában,

⁹⁴ Ld. pl. „[Turn the Leaf](#)” c. esszemet.

⁹⁵ Miközben vegyék észre, hogy a „nemzetek” politikai konstrukciók, és hogy a régiók összekapcsolása nagyobb egységekké – ilyen pl. az Európai Unió – történelmi szükségszerűség. – Az új lokalizmus eszméje először 1991-ben ötlött fel bennem, amikor rövid cikket írtam a *Liechtensteiner Vaterland* c. újságba. Ahogy ott fogalmaztam: „a modern idők tudományosan determinált munkamegosztása az egyént olyan helyzetbe hozta, hogy élete és túlélése teljesen ama gigantikus vállalkozásnak akadálytalan működésén múlik, amely az egész társadalmat átfogja, és fokozatosan egyre inkább globálissá válik. Míg száz évvel ezelőtt minden egyén, legalábbis vidéki körzetekben, alapvetően minden tudnivalót tudhatott a maga életmódjával kapcsolatban, és bízhatott abban, hogy háztartása, legalább középtávon, önnfenntartó, ma az iparosodott országokban akkora fennakadások történhetnek az energia- és vízellátásban, a forgalomban, a javak és információk cseréjében, hogy azok igen hamar az egyéni életfeltételek összeomlásához vezetnek. Nyilvánvaló, hogy innen nincs visszaút a tudományelőtti világba; mégis, a lehetséges decentralizációra egyfajta megoldást kínál a modern technológia. Gondoljunk mindenekelőtt a szél és nap nyújtotta decentralizált energiaellátásra. Szimbolikus a farmer példája, aki virágos mezein traktora számára megtermeli a környezetbarát ’növényi olajat’. Itt nem az elszigeteltség és magány, hanem sokkal inkább az új, önállóbb élet, új individualitás képe rajzolódik ki. Ennek előfeltétele ugyanakkor a társadalom egészét szolgáló decentralizált információhozzáférés – amit ma a személyi számítógépek hálózatba kötése egyre inkább lehetővé tesz.” Hogy túl optimista voltam az internet pszichológiai hatásait illetően, világossá vált számomra, amikor beleütköztem Raimondo Strassoldo 1992-es „Globalism and Localism: Theoretical Reflections and Some Evidence” c. tanulmányába. Ahogy ott fogalmaz (idézet az általam szerkesztett [A Sense of Place: The Global and the Local in Mobile Communication](#) c. kötet alapján, Bécs: Passagen Verlag, 2005): „A posztmodern férfi/nő, csupán mivel oly mélyen beágyazódott a globális információfolyamokba, szükségét érezheti annak, hogy újjáélessze az ismeretség, intimitás, biztonság, érthetőség, szerves-érzéki interakció kis enklávéit, amelyekben

legyenek személyes kapcsolatban szomszédságukkal.⁹⁶ Az új arisztokrácia művelje a tömegeket azzal, hogy megmutatja: hogyan kell hiteles életet élni.

Dunabogdány, 2025. jan. 16. *

* Köszönettel tartozom Csepeli György, Allan Janik, Kevin Mulligan, Pléh Csaba és Szécsi Gábor barátaimnak értékes szakirodalmi tanácsaikért. Magától értetődik, hogy jelen tanulmányban előadott nézeteimért kizárólag én vagyok felelős.

önmagá tükröződik, szemben azzal a folyamattal, amely a szubjektivitást-eltörlő TV-képernyő előtt történik.” Újra idézem ezeket a sorokat „Images of Home” c. fejezetemben, ugyanazon kötet 381. oldalán.

⁹⁶ Szuggesztív itt Heidegger két írása, utalok rájuk “[Back to the Roots – Conservatism Revindicated](#)” c. tanulmányom első két oldalán: “Heidegger kifejezetten nem szeretett távoli tájakra utazni. Ahol biztonságban érezte magát – filozófiailag is biztonságban – az kunyhójában volt a Fekete-erdő hegyei között, és a kocsmában nem messze kunyhójától, a falusi parasztok társaságában, csendben pipázva. Ahogyan fogalmazott: ‘Az én egész munkámat ... ezeknek a hegyeknek és földműveseinek világa hordozza és vezérli. Most átmenetileg a munka odafenn hosszabb időre megszakadt az idelenti tárgyalások, előadótak, megbeszélések és a tanítás miatt.’ A konferenciák és előadótak világát Heidegger megvetette. És lássuk még ezeket a híres sorait: ‘A tudós eltűnik, és felváltja őt a kutatóprogramokban résztvevő kutató. ... A kutatónak nincs már szüksége otthoni könyvtárra. Továbbá folyton úton van. Konferenciákon tárgyal és kongresszusokon tájékozik. Kiadók megbízásait teljesíti. Ma már a kiadók határozzák meg, hogy milyen könyveket kell írni.’” (Az első idézet magyar fordításának forrása: „[Alkotó tájék – miért maradunk vidéken?](#)”, 1933, a második: „A világkép kora”, 1938, a magam fordítása.)

A ma elitjei immár semmilyen politikai vagy kognitív értelemben nem érdemelnek tiszteletet. Egyfelől mélységesen műveletlenek ami a klasszikus tudást illeti, másfelől erősítik a digitális világ negatív tendenciáit. A mai elitek minden területen – politika, üzlet, kultúra – teljesen felelőtlenül hozzájárulnak a klímakatasztrófához. Nem kötődnek a régióhoz, amelyhez tartozhatnának. *Az új arisztokrácián példamutató művelt értelmiségieket* kell értenünk. Értelmiségieket, akik – a 21. században élünk – szakemberek midőn az online világban tájékozódnak, de klasszikus tudással is rendelkeznek, szokásszerűen olvasnak nyomtatott könyveket, vagy mondjuk képesek szövegek tervezésekor ceruza és papír használatára. Ne utazzanak, főlegesen, távoli konferenciákra, újra meg újra előadva ugyanannak a közönségnek ugyanazt az előadást, amelynek publikált változatát egyébiránt soha senki nem olvassa el. Gondozzák honos lokalitásukat, ápolják kertjüket a szó minden vonatkozásában, legyenek személyes kapcsolatban szomszédságukkal. Az új arisztokrácia művelje a tömeget azzal, hogy megmutatja: hogyan kell hiteles életet élni.

Nyíri Kristóf (1944), PhD, Dr. h.c., a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, nyugalmazott filozófiaprofesszor. Vendégtanár volt Ausztriában, Finnországban és az USA-ban, és a Lipcsei Egyetem Leibniz-professzora 2006/2007-ben. Fő kutatási területei: kommunikációelmélet, Wittgenstein, a konzervatizmus filozófiája, a képek és az idő filozófiája.